

Rusai, lenkai, baltarusiai Lietuvoje: lokalaus, regioninio ir europinio identitetų sąsajos

Monika Frėjutė-Rakauskienė, Kristina Šliavaite

LITUOVOS SOCIALINIŲ TYRIMŲ CENTRO ETNINIŲ TYRIMŲ INSTITUTAS, VILNIUS

SANTRAUKA: Straipsnyje analizuojami tarptautinio mokslinio projekto „ENRI-East: Europietiškujų, nacionalinių ir regioninių tapatybių sąsajos: tautos tarp valstybių prie naujų rytinių ES sienų“, vykdyto 2008–2011 m., tyrimų Lietuvoje duomenys. Pagrindinis straipsnio šaltinis – kokybinių tyrimų metu atlikti giluminiai biografinio pobūdžio interviu su Lietuvoje gyvenančiais skirtingų kartų rusais, lenkais ir baltarusiais. Analizuojama, koks informantų požiūris į Europą ir Lietuvos narystę ES, ar ir kaip konstruojamas individo tapatumas su Europa, gyvenama šalimi, istorine tėvyne ar gyvenama vieta. Lyginami trijų etninių grupių – rusų, lenkų ir baltarusių – situaciją atspindintys duomenys, taip pat ir skirtumai tarp kartų. Straipsnyje teigiama, kad tapatinimasis su Europa ar ES, Lietuva, istorine tėvyne ar gyvenama vieta koegzistuoja ir įgyja skirtingas sąsajas konstruojant informantų identitetą.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: ETNIŠKUMAS, IDENTITETAS, EUROPA, ES, LOKALUS IR REGIONINIS IDENTITETAS.

XX a. pabaigoje Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, šalies teritorijoje nuolat gyvenę gyventojai įgijo teisę į Lietuvos Respublikos pilietybę ir tuo būdu buvo išvengta etninės priešpriešos ar gilesnių konfliktų. Pagal 2011 m. surašymo duomenis, Lietuvoje gyveno 84,2 proc. lietuvių, 6,6 proc. lenkų, 5,8 proc. rusų, 1,2 proc. baltarusių (Lietuvos statistikos departamentas 2011). 2011 m. priimtas naujasis Švietimo įstatymas iššaukė Lietuvos etninių grupių (visų pirma lenkų ir rusų) pasipriešinimą bei protestus ir sukėlė aštrias, žiniasklaidoje atspindėtas diskusijas visuomenėje. Šis pavyzdys atskleidžia, kad klausimai, susiję su etninių mažumų integracija, identitetais, išlieka aktualūs ir šiandieninėje Lietuvoje.

Šiame straipsnyje yra analizuojami tarptautinio mokslinio projekto „ENRI-East: Europietiškujų, nacionalinių ir regioninių tapatybių sąsajos: tautos tarp valstybių prie naujų rytinių ES sienų“ tyrimo metu Lietuvoje surinkti duomenys¹. Projekto vykdymo metu Lietuvoje buvo atliekamos kiekybinės apklausos ir kokybiniai giluminiai interviu su trijų etninių grupių – rusų, lenkų ir baltarusių – atstovais. Šiame straipsnyje analizuojami giluminių biografinio pobūdžio interviu duomenys, kurie yra gretinami su kiekybinio tyrimo duomenimis (žr. Beresnevičiūtė 2011, 2011a, 2011c). Straipsnio tikslas yra atsakyti į tokius klausimus: Kokie yra vyraujantys informantų požiūriai į ES ir Lietuvos tapimą ES nare? Ar informantai tapatinasi su Europa, Europos Sąjunga, o gal su kitais regionais? Kokie yra pagrindiniai socialiniai ryšiai su kilmės šalimis, istorine tėvyne ir Lietuva? Ar egzistuoja identitetų skirtumai tarp trijų apklaustų etninių grupių (rusų, lenkų ir baltarusių) bei tarp skirtingų amžiaus grupių ir kokie?

Teorinių perspektyvų trumpa apžvalga

„Identitetas“, „tapatumas“ yra vieni svarbiausių terminų analizuojant etniškumą. Karen A. Cerulo (1997), aptardama skirtingas identitetų (etninio, lyties ir pan.) tyrimų perspektyvas sociologijoje teigia, kad egzistuoja keletas pagrindinių identiteto konceptualizavimo krypčių. Vieną iš jų mokslininkė įvardija „prigimtinė“ (angl. *essentialist*) ir apibūdina ją kaip konceptualizuojančią tam tikrus grupės bruožus, kylančius tiesiog iš jos prigimties. Konstruktyvistinė perspektyva, autorės teigimu, priešingai, traktuoja kolektyvinį identitetą kaip socialiai konstruojamą, tad identitetas suprantamas ne kaip nulemtas prigimtinių dalykų, o socialiai sukonstruo-

¹ Enri-East (Europietiškujų, nacionalinių ir regioninių tapatybių sąsajos: tautos tarp valstybių prie naujų rytinių ES sienų, www.enri-east.net – tai tarptautinis mokslinių tyrimų projektas, įgyvendintas 2008–2011 m. vienuolikos komandų konsorciumo. Šiame projekte kaip partneriai dalyvavo mokslinės institucijos iš Anglijos, Slovakijos, Austrijos, Lenkijos, Baltarusijos, Ukrainos, Vengrijos, Vokietijos ir Lietuvos. Koordinatorius – Vienos modernųjų studijų instituto Lyginamųjų Eurazijos studijų ir tyrimų centras (www.ihs.ac.at/ceass). Projektas buvo finansuojamas pagal Europos Sąjungos 7-ąją bendrąją programą FP7-SSH. Sutarties numeris #217227. Koordinatorius Lietuvoje – Lietuvos socialinių tyrimų centras.

Enri-East (European, National and Regional Identities: Nations between the States along the new Eastern Borders of the European Union, www.enri-east.net) is an international research project implemented in 2008-2011 by a consortium of 11 teams and coordinated by the CEASS-Center at the HIS-Vienna (www.ihs.ac.at/ceass). The project was primarily funded by the European Union's Seventh framework Programme under an FP7-SSH Grant Agreement #217227. The coordinator in Lithuania – Lithuanian Social Research Centre.

tas ir pasirinktinis (Cerulo 1997: 386–387). Dekonstruktivistai kritiškai žvelgia ir į konstruktyvistinę paradigmą, manydami ją esant nepakankama ir neatliekančia gilesnės analizės, neieškančia vienokių ar kitokių identitetų tipus veikiančių struktūrinių priežasčių (Cerulo 1997: 391). Šiame tekste autorės iš esmės vadovaujasi konstruktyvistine prieiga, t. y. siekiama atskleisti etninių grupių tapatumo konstravimo tendencijas ir jas palyginti tarp etninių grupių ir kartų.

Lietuvos moksliniame lauke terminai „tapatumas“, „identitetas“ neretai vartojami kaip sinonimai, bet, mokslininkų teigimu, identiteto samprata yra platesnė, apimanti ir santykį su „kitu“ bei skirtingumo suvokimą (Čiubrinckas 2008: 7). Etniškumo suvokime, savęs priskyrimo tam tikrai grupei, esmingas yra „mes“ vs „jie“ santykis ir kultūriniai kontaktai (Barth 1970, Eriksen 1993). Vis dėlto šiame tekste pagrindinė analizės ašis yra ne konstruojami santykiai tarp grupių (rusų, lenkų, baltarusių), bet šių grupių narių konstruojami ryšiai ir santykiai su tam tikra vietoje, šalimi, regionu. Šiame tekste terminai „tapatumas“, „identitetas“ bus vartojami sinonimiškai pabrėžiant visų pirma savęs priskyrimo vienai ar kitai grupei, vietai, regionui aspektą. Lokalus identitetas įvardijamas, kaip informanto tapatinimasis su vieta ar šalimi, regioninis identitetas – kai tapatinamasi su tam tikru platesniu Europos regionu ir europietiškas identitetas matomas, kai informantas tapatinasi su Europa kaip regionu ar ES kaip politiniu dariniu.

Mokslininkai ne kartą atskleidė, kad etniškumu, priklausomybe tam tikrai grupei neretai yra manipuliuojama siekiant tam tikrų politinių ar kitokių interesų (Eriksen 1993, Lindholm 1993, kt.). Vidurio ir Rytų Europos posovietinės visuomenės dažnai yra pristatomos kaip tokios, kurioms būdinga etniniu pagrindu konstruojama tautos samprata (Roszkowski 1995, kt.) ir kaip tokios, kurioms posovietmečiu būdingi sovietmečiu neišspręsti ar net pagilinti etniniai konfliktai (Verdery 1996). Kita vertus, ES plėtros kontekste ir Lietuvai integruojantis į ES kinta politinis, teisinis mažumų situacijai įtaką darantis kontekstas, etninių grupių nariai įgyja alternatyvias etninio tapatumo konstravimo galimybes (Triandafyllidou, Spohn 2003, kt.). Mokslininkų teigimu, ES plėtros kontekste svarbūs yra etninių mažumų, imigrantų grupių tyrimai, jų santykis su priimančiąja valstybe ar didesniais politiniais vienetais (Triandafyllidou, Spohn 2003: 8).

Europos Sąjungos plėtros kontekste aktualizuojami „daugiasluoksnių“ identitetų tyrimai, t. y. tiriama ir diskutuojama, ar iš tiesų egzistuoja europietiškas identitetas, t. y. tapatinimasis su Europa, kaip geografiniu ir kultūriniu vienetu, ar ES, kaip politiniu vienetu, koks yra santykis tarp europietiško ir tautinio identitetų (Spohn, Triandafyllidou (ed.) 2003). Anna Triandafyllidou, Willfried Spohn (2003) teigia, kad egzistuoja dvi

pagrindinės kryptys, interpretuojančios europietiško ir tautinio identitetų santykį. Viena iš krypčių, mokslininkų teigimu, interpretuoja tapatinimąsi su ES ir europietiškąjį identitetą kaip antraeilį ir teigia, jog europietiškas identitetas yra silpnesnis nei tautinis (Triandafyllidou, Spohn 2003: 8 su nuoroda į Lepsius 1998). Kita kryptis, autorių teigimu, mano, kad europietiškas identitetas dėl globalizacijos procesų tampa svarbesnis už tapatinimąsi su tauta, tautine valstybe ir pan. (Triandafyllidou, Spohn 2003: 8 su nuoroda į Eder 1998). A.Triandafyllidou ir W.Spohn (2003) kritikuoja šias dvi kryptis ir teigia, jog europietiško ir tautinio identitetų elementai yra susiję ir sąveikauja. Šio straipsnio autorės teigia, kad Lietuvoje atliktas tyrimas atskleidžia, jog tapatinimasis su Europa ar ES apklaustiems informantams arba nebuvo toks svarbus kaip tapatinimasis su tam tikra vietoje ar šalimi, arba šie identitetai koegzistuoja ir įgyja skirtingas sąsajas.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, o pastaraisiais metais išaugus emigracijos mastams, etninio, tautinio identitetų tyrimai yra aktualūs ir palyginti plačiai vykdyti Lietuvos socialinių ir humanitarinių mokslų atstovų. Mokslininkai diskutuoja pačią identiteto sampratą ir jo konstravimo būdus (Čepaitienė 2001, Čiubrinskas 2011 a, b, Taljūnaitė 2011, kt.). Vykdomi etninių mažumų identitetų tyrimai šiandieninėje Lietuvoje (Daukšas 2008, Frėjutė-Rakauskienė 2011, Šliavaitė 2011, kt.), tiriami etninių mažumų identitetų formavimosi istoriniai procesai (Kasatkina, Marcinkevičius 2009), analizuojamas socialinės atminties ir etniškumo santykis (Šutinienė 2008). Atliekami naujai atvykstančiųjų imigrantų (Žibas (sud.) 2009) ir emigravusių Lietuvos gyventojų tikslinėse šalyse (Daukšas 2011, Kripienė 2011, Kuznecovienė 2011, Šutinienė 2011, Taljūnaitė, Labanauskas 2009) identitetų tyrimai. Šiuo straipsniu siekiama apžvelgti 2010 m. atlikto tyrimo rezultatus ir palyginti tirtų etninių grupių Lietuvoje (rusų, lenkų ir baltarusių) europietiško, regioninio, lokalaus identitetų tam tikrus aspektus, socialinius ryšius Lietuvoje ir istorinėse tėvynėse. Palyginamasis aspektas leis geriau suvokti skirtumus ir panašumus tarp tiriamų etninių grupių ir diskutuoti, ar iš tiesų dėl ES plėtros formuojasi ir nauji etninių mažumų identitetų aspektai.

Tyrimo metodologija

Kokybinis tyrimas vyko 2010 m. Tyrimo metu buvo atlikta dvylika giluminių biografinio pobūdžio interviu su Lietuvoje gyvenančiais lenkais

ir po vienuolika tokių pačių interviu su rusais bei baltarusiais². Informantai buvo atrenkami ir interviu vyko pagal metodologines gaires, parengtas projekto koordinatorių³. Buvo kalbinami trijų kartų informantai (jaunosios, vidurinės ir vyriausios), vyrai ir moterys. Svarbiausias kriterijus, pagal kurį buvo atrenkami informantai buvo tas, kad jis/ji tapatintųsi su tam tikra etnine grupe (rusais, baltarusiais ar lenkais).

Dauguma interviu buvo atliekami Vilniuje, kuriame istoriškai gyveno tirtos etninės grupės. Lenkai informantai, skirtingai nei rusai ir baltarusiai, buvo kalbinami gyvenantys ne tik Vilniaus mieste, bet ir Vilniaus rajone, kadangi daugiausia lenkų Lietuvoje gyvena kompaktiškai Vilniaus mieste ir Vilniaus rajone (Statistikos departamentas 2011). Visi tyrime dalyvavę lenkų tautybės informantai yra gimę Lietuvoje, o ne atvykę į šalį tam tikru gyvenimo periodu. Baltarusių grupėje dalis informantų jau buvo gimę Lietuvoje, tačiau didžioji dalis atvyko į Lietuvą sovietmečiu, keletas – Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Lietuvos rusų imties informantai taip pat turėjo skirtingas imigracines patirtis. Kai kurie vyriausios kartos atstovai atvyko į Lietuvą sovietiniu periodu (darbo imigrantė, kariškis). Vienas vyresnės kartos informantas buvo išskirtinis, nes gimė Belgijoje, turi šios šalies pilietybę, o Lietuvoje jis atsidūrė susipažinęs su žmona (ruse iš Lietuvos).

Visų cituojamų informantų vardai yra pakeisti. Interviu metu buvo teiraujama apie informanto (-ės) gyvenimo istoriją, šeimą, tam tikrus su etnine tapatybe susijusius elementus (kalba, religija, tradicijos ir pan.), sąsajas su vieta, miestu, Lietuva ar kilmės šalimi. Atliekant interviu buvo naudojamos projekto koordinatorių parengtos interviu gairės, bet leidžiama informantui laisvai išsakyti savo mintis, kalbėti apie tai, kas pačiam informantui (-ei) atrodo aktualu ir siejosi su pagrindiniais tyrimo klausimais. ENRI-VIS kiekybinis tyrimas atliktas 2009 m. pabaigoje–2010 m. pradžioje. Kiekybinio tyrimo metu apklausta po 800 Lietuvos lenkų ir rusų, 400 baltarusių (žr. Beresnevičiūtė 2011, 2011a, 2011b).

Europietiškojo identiteto paieškos

Biografinio pobūdžio giluminių interviu klausimyne informantų buvo klausama apie tapatumą su Europos regionu ir Europa. Siekiant at-

² Interviu su rusų ir baltarusių etninių grupių informantais buvo atlikti šio straipsnio autorių. Interviu su lenkų etninės grupės informantais buvo atlikti Irenos Šutinienės ir dr. Viktorijos Žilinskaitės (Lietuvos socialinių tyrimų centras).

³ Manual for Qualitative Biographical In-Depth Interviews. Proposed and developed by a task-force: professor Claire Wallace (head), dr. Lyudmila Nurse, dr. Natalia Waechter, dr. Alexander Chvorostov. July 2010.

skleisti informanto identitetą, buvo rodomas Europos žemėlapis ir prašoma pažymėti tris vietas (miestus, šalis, regionus) su kuriomis informantas tapatinasi svarbumo tvarka (pirmas, antras, trečias). Buvo prašoma motyvuoti savo pasirinkimą. Informanto buvo klausiami, ar jis/ji jaučiasi europiečiu, ką reiškia būti europiečiu? Taip pat buvo norima sužinoti, kaip informantai vertina ES ir jos vykdomą politiką, ką jie mano apie ES plėtrą.

Apklausti Lietuvos lenkai⁴, kaip ir rusai⁵ bei baltarusiai⁶, turi stipresnį lokalų (tapatinimasi su vieta ar šalimi) nei regioninį (tapatinimasi su tam tikru platesniu Europos regionu) ar europietišką (tapatinimasi su Europa kaip regionu ar ES kaip politiniu dariniu) identitetą. Pavyzdžiui, beveik visi lenkai informantai, prašant Europos žemėlapyje nurodyti svarbiausius miestus, šalis ir regionus, pirmoje vietoje nurodė Vilnių, Vilniaus rajoną, Lietuvą bei Lenkiją. Panašios tendencijos atsiskleidė tarp baltarusių informantų – Vilnius, Lietuva ar Baltarusija buvo dažniau pažymimos žemėlapyje kaip svarbios informantams teritorijos nei kad Europa ar Europos Sąjunga. Rusų vidurinėsios ir vyresnės kartos atstovų tapatinimasi su Europos regionu tendencijos sunkiai apibendrinamos, nes iš esmės tapatinamasi su įvairiomis šalimis, priklausomai nuo gyvenimiškų patirčių: atsižvelgiant į profesiją, pomėgius, miestus ir šalis, kuriose kariavo Raudonosios armijos gretose Antrojo pasaulinio karo metu.

Visų tyrime dalyvavusių etninių grupių jaunosios kartos atstovai su Europos regionu ir Europa tapatinasi labiau nei vyresnė karta. Jaunesni ir vidutinio amžiaus informantai vertina atsivėrusias galimybes keliauti, mokytis, dirbti Europos Sąjungoje.

Europa yra mūsų didelė tėvynė dabar. [...] Pagalba iš Europos Sąjungos. Daugiau laisvės žmonėms, daugiau pasirinkimo. Ypač šiandien, žmonės gali išvažiuoti dirbti. Kaip aš sakiau, užsidirbti duonai. Tik iš geros pusės. Žmonės padeda vieni kitiems sąjungoje. Valstybės. Esame, kaip didelė šeima. Jeigu kažkas jaučiasi blogai, kažkas kitas tau padeda. Viskas normalu. Aš manau, kad mes išlošiam. Išlošiam. Tiek daug pagalbos dabar... Nors politikai nežino, kaip naudoti tai, ką duoda ES. Ir apskritai... nėra prasmės kalbėti apie politiką... Jeigu politikai sugebėtų paimti tai, ką mums duoda ES paprastiems žmonėms, ekonomikos vystymui, aš manau, mes gyventume daug geriau šiandien. (Asia, rusė, 52 metai)

Reikia pastebėti, kad ir vyresnio amžiaus informantai didžiuojasi, jog yra ES piliečiai. Daugelis baltarusių ir lenkų informantų pabrėžia, kad tapatina-

⁴ Žr. ENRI-East kokybinio tyrimo ataskaitą (Šutinienė, Žilinskaitė 2011).

⁵ Daugiau apie rusų etninės grupės Lietuvoje ir Latvijoje europinį, lokalų ir regioninį identitetus žr. Frėjutė-Rakauskienė 2011.

⁶ Daugiau apie baltarusių etninės grupės Lietuvoje identiteto konstravimą žr. Šliavaite 2011.

si su europiečiais dėl bendros Europai kultūros (kultūrinis tapatumas). Nors ES, kaip politinis darinys, šiems informantams irgi svarbus. Olga, dvidešimt dvejų metų amžiaus informantė, baltarusė, pabrėžė savo kultūrinį priklausymą baltarusių, ukrainiečių kultūrai, bet sykiu įveda ir kitą dimensiją – ji yra ES pilietė:

I.: Ar Jūs jaučiatės daugiau europiete, baltaruse ar daugiau lietuve?

O.: Sunkus klausimas. [Pauzė]. Kultūriškai labiau jaučiuosi baltaruse. Man toksai dvasinis supratimas, nu toksai... va tokie dvasiniai visokiausi dalykai... nežinau... nu pradėdant nuo muzikos, ten literatūros. Man, pavyzdžiui, patinka skaityti baltarusiškai. Man patinka ta kalba. Aš skaitau... Aš labai daug klausausi muzikos – baltarusiškos, ukrainietiškos. Čia gal dėl to, kad man tos kalbos patinka. Ir man tai yra toks malonumas. Kažkoks dvasinis pasitenkinimas. O jau politiškai, aš be abejo esu Lietuvos pilietė. Ta prasme, net nežinau, ar politiškai, ar kaip... nu iš tikrųjų aš esu Lietuvos pilietė, Lietuvos gyventoja ir visi tokie žemiški dalykai yra labiau susiję su Lietuva. [Pauzė]. Tai va...

I.: O europietiškas?

O.: O europietiškas yra visiškai politinis toks klausimas. Na esu... turiu pasą Europos Sąjungos.

Daugeliui rusų informantų tapatinimasis su Europa arba su Europos regionu asocijuojasi ne su Europos šalimis, jų mentalitetu, bendra kultūra, religija, bet su Europos Sąjungos institucijomis ir jų vykdoma politika. Tik nedaugelis iš apklaustų rusų galėjo pasakyti, kad jie jaučiasi europiečiais dėl bendro mentaliteto, vyraujančios kultūros ir religijos Europos žemyne:

Nu tikriausiai [pauzė]. Nu taip. Jaučiuosi. Galima pasakyti ir taip. Nedažnai, tiesą sakant, apie tai galvoju ar aš europietė. Nu bet galiu pasakyti, pavyzdžiui, galiu susišnekėti su žmonėmis iš Europos, ta prasme, susišnekėti ne šiaip, bet rast bendrą kalbą, mes turim vienodas problemas... kažkokias tokias bendresnes... ir panašiai. Tai va. [...] gal ir dėl to, kad galiu išvažiuot, važiuot po Europą. Tai irgi... su žaliu pasu. (Anna, rusė, 22 metai)

Rusų grupėje ryškios emigracijos tendencijos. Beveik visi apklaustieji jaunosios kartos atstovai rusai Lietuvoje ketina emigruoti, kai kurių tėvai jau gyvena emigracijoje. Nežiūrint į tai, kad jaunosios kartos atstovai Lietuvoje identifikuojausi su Europos Sąjunga, jie taip pat tapatinasi ir su Europos šalimis (Ukraina, Lenkija, Baltarusija, kt.), kuriuose gyvena rusiškai kalbantys žmonės, „rusakalbiai“ ne Rusijos gyventojai (informantai daugeliu atveju patys save apibūdina, kaip „rusakalbius“). Taigi, tapatinimasis su „rusakalbiais“ Lietuvoje pastebimas ne tik tarp vyresnės kartos, bet ir tarp jaunimo.

Skirtingai nuo rusų, baltarusių ir lenkų informantų Europa dažnai buvo siejama su tam tikromis kultūrinėmis vertybėmis, tokiomis kaip

krikščionybė, technologinis modernumas, mokslo pažanga. Apibūdindami Europos Sąjungą ir jai būdingas vertybes dauguma informantų minėjo žmogaus teises, judėjimo laisvę. Lenkų etninės grupės informantai išsakė ir kritikos: kai kuriems informantams buvo nepriimtinos kai kurios Europos Sąjungos propaguojamomis vertybės ir laisvės, informantų požiūriu, neatitinkančios krikščioniškųjų vertybių arba pažiūrų. Kai kurie lenkų informantai pabrėžia, kad Lietuvai įstojimas į ES naudingas ekonomiškai. Skeptiškas vyresnės rusų informantų kartos požiūris į ES taip pat apima deklaruojamas Europos vertybes, ypač žodžio laisvę, kuri, kai kurių informantų nuomone, suteikia galimybę radikaliems pasisakymams ar neonacių eitynėms, kas itin žeidžia rusus, Antrajame pasauliniame kare kariavusius prieš nacistinę Vokietiją.

Nevienareikšmį lenkų informantų Europos Sąjungos vertinimą patvirtina ir ENRI-VIS kiekybinio tyrimo duomenys. Pavyzdžiui, 36 proc. Lietuvos lenkų turi neutralų požiūrį, 28 proc. turi labai teigiamą arba beveik teigiamą nuomonę apie ES, o 18 proc. lenkų turi labai neigiamą arba beveik neigiamą nuomonę apie ES. Beveik kas šeštas apklaustas respondentas (16 proc.) neturi nuomonės apie ES (Beresnevičiūtė 2011: 37). Pozityvesnį nei lenkų etninės grupės, rusų ir baltarusių etninių grupių Europos Sąjungos vertinimą taip pat patvirtina ENRI-VIS kiekybinio tyrimo duomenys (žr. Beresnevičiūtė 2011a; 2011b). Pavyzdžiui, tik 15 proc. Lietuvos rusų turi labai neigiamą arba beveik neigiamą nuomonę apie ES, 33 proc. rusų vertina ES teigiamai arba beveik teigiamai, o 42 proc. Lietuvos rusų turi neutralų požiūrį (Beresnevičiūtė 2011a: 41). Didesnis procentas apklaustųjų Lietuvos baltarusių turi labiau teigiamą požiūrį į ES: 44 proc. turi labai teigiamą arba beveik teigiamą nuomonę apie ES, o 41 proc. neutralų požiūrį ir tik 11 proc. baltarusių turi labai neigiamą arba beveik neigiamą nuomonę apie ES (Beresnevičiūtė 2011b: 37).

Kalbant apie baimes, susijusias su Europos ir Europos Sąjungos ateitimi, ENRI-VIS kiekybinio tyrimo duomenys atskleidė, kad beveik pusė apklaustųjų Lietuvos rusų bijo didesnių sunkumų etninėms mažumoms (52 proc.) ir rusų kultūros bei tapatumo praradimo (49 proc.) (Beresnevičiūtė 2011a: 41). Panašus procentas apklaustųjų baltarusių (53 proc.) bijo prarasti baltarusių kultūrą bei tapatumą; 44 proc. baltarusių bijo didesnių sunkumų etninėms mažumoms ir tiek pat (44 proc.) – nebijo (Beresnevičiūtė 2011b: 38). Didelė dalis apklaustųjų Lietuvos lenkų (44 proc.) bijo didesnių sunkumų etninėms mažumoms. Tyrimo duomenimis, 41 proc. lenkų bijo prarasti lenkų kultūrą ir tapatumą, o 43 proc. – nebijo (Beresnevičiūtė 2011: 38). Daugiau negu pusė apklaustųjų baltarusių (59 proc.) ir rusų (56 proc.) bei 45 proc. lenkų mano, kad dėl įstojimo į ES Lietuva turi daug naudos arba

veikiau turi naudos (Beresnevičiūtė 2011: 37; 2011a: 41; 2011b:37).

Tapatumo su Lietuva aspektai

Interviu metu informantų buvo klausiama, kiek šalis, miestas arba vieta, kurioje gyvena jiems yra svarbi ir kodėl, kas jam/jai patinka ar nepatinka vietovėje, mieste, šalyje, kurioje gyvenama. Šie klausimai leido užčiuopti informantų konstruojamo identiteto daugiasluoksniškumą.

Kalbant apie Lietuvos lenkų tapatumo konstravimą su Lietuva, pastebime, kad Vilnius ir Vilniaus rajonas tampa pagrindine ir svarbiausia vieta ir regionu, su kuriais tapatinasi informantai. Dažnai Lietuva tampa antrąja pagal svarbumą vieta po Vilniaus ir Vilniaus rajono (informantų neretai vadinamu regionu). Informantai su Vilniumi arba Vilniaus regionu tapatinasi dėl įvairių priežasčių. Dažniausiai teigiama, kad tai yra vieta, kurioje jie gimė arba gyvena, dirba, palaidoti jų protėviai, kur yra informanto istorinės „šaknys“, kur gerai jaučiasi, kur yra priimtinos religinės (katalikybė) ir kultūrinės tradicijos (žr. taip pat Šutinienė, Žilinskaitė 2011).

*I.: O kokią šalį laikote savo tėvyne? Norėčiau, kad pažymėtumėte šiame žemėlapyje visas teritorijas, su kuriomis save kažkaip siejate.
R.: Pati mano tėvynė tikrai tai va čia šalia Vilniaus, čia mano tėvynė, kur esu gimęs (Vilniaus raj. – aut. pastaba). Lietuvos lenkas, tai reiškia, kad tėvynė yra Lietuva, bet lenkai dar sako, kad macierz, tai reiškia, mano, gimtinė tokia ta maža tai yra šita, Vilnius šitas [...]. (Roman, lenkas, 43 metai)*

Interviu metu atsiskleidė Vilniaus, kaip vietos, svarba baltarusių etniniam tapatumui. Daugumoje interviu su skirtingų kartų informantais buvo pabrėžiama Vilniaus svarba baltarusių kultūrai, tautiniam atgimimui, taip pat ir baltarusių įnašas į Vilniaus kultūros klodus. Dauguma kalbintų informantų Vilnių siejo su baltarusių tauta, kultūra, istorija, t. y. Vilnius, kaip vieta, buvo siejamas su baltarusiškumu. Kita vertus, visi kalbinti informantai yra vilniečiai, galbūt todėl Vilnius ir Vilniaus svarba jų tapatumo konstravime buvo tokia akivaizdi. Vilnius buvo įvardijamas kaip daugiatautis miestas, kuriame informantai jaučiasi komfortabiliai. Keletas informantų (vyriausios ir vidurinės kartos) teigė, kad Lietuvoje „savi“ yra Vilnius ir rytų Lietuva, o Kaunas ir visi kiti miestai link vakarų yra „svetimi“. Vilniaus svarba baltarusiams ir kitoms etninėms grupėms buvo ne kartą pastebėta mokslininkų (žr., pvz., Bumblauskas 2000; Čepaitienė 2008, Šutinienė 2008).

Rusų informantams Vilnius ir Vilniaus apylinkės taip pat yra viena iš svarbesnių vietų konstruojant tapatumo hierarchijas. Pavyzdžiui, jauniau-

sios kartos rusų grupės atstovė teigia, kad ne Lietuva, o Vilnius yra jos gimtieji namai:

Ai... Lietuva yra mano tėvynė. Vilnius yra mano tėvynė. [...] Viskas vyko Vilniuje ir mes čia gyvename irgi šitame rajone senamiestyje. Čia penkios kartos pagal mamą gyvena šiame rajone... ne vienam name... vienam rajone. Tai jau čia su visom šaknim... jau įaugę... jau taip įaugę, kad jau nėra kur... Tai aš jau penkta karta, kuri čia gyvena pagal tai. (Natalija, rusė, 24 metai)

Panaši tendencija atsiskleidė klausiant ir rusų informantų, kurie negimė Lietuvoje, bet Vilnių įvardijo savo gimtaisiais namais. Pavyzdžiui, 72 metų amžiaus informantė Nadežda Ivanovna gimė Rusijoje, bet jau penkiasdešimt metų gyvena Lietuvoje. Ji Vilnių įvardija savo gimtaisiais namais: čia ji gyvena, dirbo, ištekėjo, čia iš Rusijos atsivežė savo mamą, kurią čia ir palaidojo. Arba vidurinės kartos atstovas, kuris gimė Lietuvoje, savo tėvyne laiko ne Lietuvą, o Vilnių, jis tvirtina, kad visa likusi Lietuvos dalis jam nesvarbi:

Lietuva, žinoma. Net ne Lietuva, o Vilnius. Aš turiu omenyje, kad aš nemėgstu būti Tauragėje, bet Vilnius – man patinka. Aš nemėgstu Kauno, bet Vilnius man labai patinka. [...]. (Pavel Aleksandrovič, rusas, 41 metai)

Taigi, daugeliui apklaustųjų visų etninių grupių informantų miestas ar gyvenvietė kurioje gimė (Vilnius arba kaimas arba miestelis Vilniaus rajone) yra svarbūs konstruojant tapatumą. Tačiau kalbėdami apie Lietuvą informantai interviu metu pabrėždavo, kad tai – jų tėvynė ir išsakydavo stiprius patriotinius jausmus šios šalies atžvilgiu:

Aš laikau save lietuviu, nežiūrint į tai, kad esu negrynakraujis... Čia mano tėvynė, aš patriotas ir niekur nevažiuoju dirbti, aš dirbu čia ir vargu ar kur nors išvažiuosiu, nes man čia geriau, čia artimiau, nu lenkas, galėčiau išvažiuoti, kur nors į Europą, bet ten iš vis – visiškai kita kultūra, ten kitas mąstymas, čia vis tiek viskas gimta, aš matau, kaip stipriai su kultūra kokia tai – lenkų, negaliu pasakyti – artimiau, mūsų – lietuviška. Va taip. (Boleslav, lenkas, 46 metai)

Reikia akcentuoti, kad baltarusiams, skirtingai nuo kitų tautybių informantų, buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) teritorija buvo svarbi konstruojant etninį-regioninį tapatumą, baltarusiškumą, kai LDK istorijoje ieškota pasididžiavimo savo baltarusiška kilme. Pavyzdžiui, jaunosios kartos atstovė Olga, paprašyta pažymėti svarbiausius jai regionus, pirmoje vietoje pažymėjo buvusią LDK, teigdamą, kad LDK istorinis palikimas yra palikęs pėdsakus šių šalių ir jų tautų kultūroje. Tai leidžia jai matyti šį regioną kaip vientisą ir įvardyti jį „savu“. Ši tendencija – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, kaip istorinio periodo ir kaip egzistuojančio re-

giono, svarba baltarusiško identiteto konstravime – buvo beveik be išimties būdinga interviu su skirtingų kartų baltarusiais.

Kalbant apie rusų ir lenkų jaunąją informantų kartą, pastebime, kad tapatinimasis su vietove, miestu nėra toks stiprus. Kai kurie jaunesni informantai jaučia stipresnį ryšį su kilmės šalimi (Rusija ar Lenkija), bet pagrindiniai argumentai yra geresnės galimybės įgyti išsilavinimą, darbo galimybės. Rusų respondentų atveju, lokalaus tapatumo skirtumai matomi ne amžiaus grupėje, o tarp tų, kurie yra gimę Lietuvoje ir tų, kurie čia negimė. Matoma tendencija, kad apklausti Lietuvoje gimę jaunesnės ir vidurinės kartos atstovai labiau save tapatina su Lietuva, nei su Rusija.

Stiprus tapatinimasis su vieta ir šalimi, kurioje gyvena informantai, iš dalies atsispindi ir kiekybinio ENRI-VIS tyrimo duomenyse apie migracines nuostatas (Beresnevičiūtė 2011; 2011a; 2011b). Informantai buvo klausiami, ar pasinaudotų galimybe išvykti į kitą šalį – vieni arba kartu su šeima, gaudami užtikrintą finansinę ir socialinę paramą. Daugiau nei pusė (56 proc.) apklaustųjų lenkų atsakė, kad nenori niekur išvykti, tik 23 proc. lenkų išvyktų, 12 proc. lenkų abejojo ir sakė, kad tikriausiai išvyktų. Didžiausi migracinių tendencijų skirtumai apklaustų lenkų atveju matomi amžiaus grupėje. Vidurinės kartos atstovai (30–49 metų) labiau nori išvykti iš Lietuvos (45 proc.), vyriausios kartos (nuo 50 metų ir vyresni) išvyktų 30 proc. ir iš jauniausiųjų (vyresnių nei 29 metų) lenkų informantų išvykti norėtų tik 24 proc. Labiau nori išvykti gyvenantys kaimiškuose regionuose bei darbingo amžiaus žmonės. Dažniausiai norima vykti į Lenkiją (26 proc.) bei Didžiąją Britaniją (15 proc.) (Beresnevičiūtė 2011: 38).

41 proc. apklaustų rusų sakė, kad nenori išvykti iš Lietuvos, tik 29 proc. rusų pasakė, kad išvyktų, o 24 proc. rusų abejojo ir sakė, kad tikriausiai išvyktų. Didžiausi migracinių tendencijų skirtumai apklaustųjų rusų atveju taip pat matomi amžiaus grupėje. Jauniausieji rusų informantai labiau nori išvykti iš Lietuvos (46 proc.), vidurinės kartos respondentų išvykti norėtų 37 proc., o vyriausios kartos – tik 18 proc. Dažniausiai norima vykti į Rusiją (29 proc.), Didžiąją Britaniją (16 proc.) ir JAV (11 proc.) (Beresnevičiūtė 2011a: 42).

Skirtingai nuo lenkų ir rusų respondentų, baltarusių respondentų nuostatos dėl emigracijos pasiskirsto tolygiai. 34 proc. apklaustųjų baltarusių atsakė, kad nenori niekur išvykti, 30 proc. baltarusių pasakė, kad išvyktų ir 28 proc. abejojo ir sakė, kad tikriausiai išvyktų. Didžiausi migracinių tendencijų skirtumai apklaustųjų baltarusių atveju taip pat matomi amžiaus grupėje ir priklausomai nuo gyvenamosios vietos. Vyriausios kartos baltarusių informantai (61 proc.) pasakė, kad niekada neišvyktų. Miesto gyventojai taip pat išreiškė stipresnes migracines nuostatas. Dažniausiai norima

išvykti į Baltarusiją (47 proc.), Didžiąją Britaniją (8 proc.), Vokietiją (6 proc.) ir Norvegiją (5 proc.) (Beresnevičiūtė 2011b: 38).

Kalbant apie etninių mažumų diskriminacijos patirtis ir etninius konfliktus, kiekybinio ENRI-VIS tyrimo duomenimis, apklaustieji Lietuvos lenkai ir rusai turi identišką nuomonę šiuo klausimu. Kiekybinio ENRI-VIS tyrimo duomenys (Beresnevičiūtė 2011; 2011a; 2011b) atskleidė, kad etninės mažumos dažniau pastebi socialines (turtingi/vargšai, seni/jauni), o ne etniniu pagrindu vykstančias įtampas šalyje⁷. Lietuvoje gyvenantys lenkai, rusai ir baltarusiai akcentuoja įtampą ne tarp etninių, religinių, o tarp socialinių grupių. Pusė apklaustųjų lenkų ir rusų (49 proc.) ir 37 proc. baltarusių pirmiausia mato įtampą tarp turtingų ir vargšų, panašus skaičius (41 proc. lenkų ir rusų) ir 49 proc. baltarusių mano, kad yra šiek tiek įtampos tarp turtingų ir vargšų. Kalbant apie etninę įtampą, beveik pusė lenkų ir rusų (47 proc.) mano, kad yra šiek tiek įtampos tarp Lietuvos lenkų ir lietuvių bei tarp Lietuvos rusų ir lietuvių, tik 10 proc. mano, kad įtampa yra didelė; 41 proc. apklaustų rusų ir lenkų mano, kad šiuo pagrindu įtampos nėra. Daugumos apklaustų Lietuvos baltarusių nuomone (70 proc.), įtampos tarp Lietuvos baltarusių ir lietuvių nėra, kad įtampos šiek tiek yra, mini 23 proc. baltarusių (Beresnevičiūtė 2011: 34; 2011a: 37–38; 2011b: 34–35).

Biografinių interviu metu daugelis rusų, lenkų ir baltarusių informantų sakė asmeniškai nepatyrę diskriminacijos arba netolerancijos apraiškų kasdieniniame gyvenime. Skirtingai nuo rusų, lenkų informantai akcentavo politines aktualijas, susijusias su lenkų mažuma, valstybės lygmeniu: lenkiškų pavardžių rašyba, lenkų kalbos vartojimą viešojoje erdvėje kompaktiškai lenkų gyvenamuose regionuose ir planuojamą mokomų dalykų lenkų kalba sumažinimą mokyklose dėstomąja lenkų kalba. Tačiau reikia pabrėžti, jog informantai lenkai pastebi tendenciją, kad etninė politika tampa manipuliacijos objektu ne tik tarpvalstybiniuose Lietuvos–Lenkijos santykiuose, bet ir tarp vietinių politikų. Kritikuojama, kad pasitelkiama net tarpukario istorija, teritoriniai konfliktai. Lenkų informantai pabrėžia, kad ne tik Lietuva, bet ir Lenkija daugeliu atveju esą manipuliuoja etniniais klausimais ir kelia tarpvalstybinius konfliktus.

⁷ Respondentai buvo paprašyti nurodyti, jų nuomone, įtampą tarp įvairių socialinių grupių (turtingų ir vargšų, tarp senų ir jaunų žmonių), tarp etninių grupių (Lietuvos rusų ir lietuvių, Lietuvos lenkų ir lietuvių, Lietuvos baltarusių ir lietuvių, kt.) ir tarp įvairių religinių grupių.

Ryšiai ir tapatinimasis su istorine tėvyne

Biografinio pobūdžio interviu metu buvo klausiama ir apie tapatinimąsi su savo istorine tėvyne (Rusija, Lenkija ar Baltarusija). Buvo klausiama, ar informantai kada nors lankėsi Rusijoje, Lenkijoje ir Baltarusijoje? Ką jie galvoja apie savo istorines tėvynes? Ar jie vis dar turi ten giminių ar draugų? Visų kartų informantai lenkai jaučia ryšį su Lenkija ir tapatinasi su šia šalimi. Daugelis apklaustųjų informantų Lenkiją pažymėjo trečioje arba antroje vietoje pagal svarbumą, kalbant apie šalis, regionus, su kuriais jie tapatinasi. Informantai jaučia emocinį ryšį su Lenkija, kadangi daugelio iš informantų giminės gyvena Lenkijoje arba patys informantai gyveno, mokėsi arba dirbo Lenkijoje, lankė savo giminaičius, pažįstamus Lenkijoje.

Kai kurie vyresnio amžiaus respondentai, nors jų giminės gyvena Lenkijoje, teigė nenorintys ten vykti, bet žiūri lenkišką televiziją (TV Polonia), klausosi radijo lenkų kalba (Znad Willi), domisi, kas vyksta Lenkijoje, jaunesni informantai klausosi ir lenkų populiariosios muzikos. Reikia pasakyti, kad skirtingai nei vyresnio amžiaus žmonės, kurie kultūriškai labiau jaučia ryšį su Lenkija, jaunesni dažnai planuoja savo ateitį Lenkijoje. Pabrėžiama geresnė aukštojo mokslo kokybė, galimybė studijuoti nemokamai, galimybė įsidarbinti, galimybė gauti Lenkijos stipendijas lenkų kilmės mokiniams, besimokantiems Lietuvoje.

Informantai, kurie gimė Baltarusijoje, dažniausiai Baltarusiją įvardydavo savo tėvyne. Kita vertus, Lietuva visų informantų be išimties buvo įvardyta kaip svarbi šalis jiems patiems ar jų vaikams. Štai aštuoniasdešimt aštuonerių metų informantės Lenos, gimusios Baltarusijoje ir tik brandžiam amžiuje atvykusios į Lietuvą, nuomonė:

I.: O kurią šalį jūs įvardintumėte savo tėvyne? Kuri šalis yra jūsų tėvynė?

R.: Kuri? Žinoma, kad Baltarusija. Juk aš ten gimiau. Ir mano sūnus ten gimė 1954 m.

I.: O ką jums tada reiškia Lietuva?

R.: Lietuva, aš myliu Lietuvą. Ypač Vilniaus miestą. Aš visada, kai važiuoju, aš žiūriu... Aš myliu Lietuvą taip pat. [...].

Ryšiai su Baltarusija paprastai yra palaikomi lankant artimus giminaičius, praleidžiant ten atostogas. Tad asmeniniai ryšiai yra svarbus saitas, siejantis informantus su Baltarusija. Pavyzdžiui, jaunosios kartos informantas, gimęs Lietuvoje ir čia gyvenantis, bet turintis artimų giminių Baltarusijoje ir palaikantis nuolatinis ryšius, abi šalis – Lietuvą ir Baltarusiją – įvardija kaip jam vienodai svarbias. Dabartinė politinė santvarka Baltarusijoje buvo svarbi tema, kai informantas (-ė) aptardavo savo santykį su Baltarusija. Da-

lis informantų atsiribojo nuo bet kokių politinių klausimų ir teigė, kad jiems svarbiausia tai, jog Baltarusijoje gyvena jų tėvai, broliai, seserys, draugai. Tačiau keliems informantams, kuriems teko prieglobsčio ieškoti Lietuvoje dėl politinio persekiojimo Baltarusijoje, dabartinė Baltarusijos politinė sistema buvo svarbi tema. Buvo kritikuojama A. Lukašenkos vykdoma politika, o informantų vizitai į Baltarusiją buvo įvardijami kaip neįmanomi dėl politinio susidorojimo galimybių.

Apklaustieji visų kartų rusų informantai jaučia ryšį su Rusija. Daugelis iš jų nebeturi jokių giminių Rusijoje, o jei ir turi, tai labai tolimus giminaičius, kurių nebeaplanco. Daugelis apklaustų informantų jaučia kultūrinį ryšį su Rusija, kaip su savo istorine tėvyne – dėl rusų kultūros, kalbos, stačiatikių tikėjimo. Pastebima tendencija, kad vyresnės kartos informantai, kalbėdami apie Rusiją, omenyje turi Sovietų Sąjungą, o ne dabartinę Rusijos Federaciją. Vyresnės kartos informantė rusė siūlo vartoti sąvoką ne „russkije“, o „rossijane“, kad apibūdintų rusų, o kartu ir savo tapatumą su Rusija. Laitin (1998) teigia, kad rusų kalboje yra aiški skirtis tarp ruso, kaip etninės kategorijos, ir ruso, kaip politinės kategorijos (rusiškai *российские* arba *россияне*), kuri posovietinės politikos kontekste, gali būti suprantama kaip etninių grupių politinio tapatumo su Rusija išraiška. Toks tapatumas neretai būdingas Rusijos armijos nariams arba veteranams, kurie save įvardija kaip „Rusijos kariškius“, siekdami pabrėžti lojalumą Rusijai, o ne etninį tapatumą (Laitin 1998: 266).

Kaip aš visada siūlau, kad apskritai reikia rašyti ne „rusai“ [русские], bet „Rusijos gyventojai“ [россияне]. Nes tai, kaip antra Amerika, kaip Amerikoje, [...] ten skirtingi žmonės gyvena, bet jie visi yra JAV piliečiai. Taigi, aš manau, Rusijoje tas pats. Ji tokia daugiakultūrė. [...] Mes esame rusai. Mes registruoti, kaip rusai, bet aš jums galiu pasakyti, kad viskas, kas įvyko Rusijoje per tuos metus, Revoliucijos metus, visi buvo registruoti, kaip rusai. Nesvarbu etniškumas... jūs suprantate, nes yra labai daug etninių grupių Rusijoje, 89 ar 90 [...] Taigi. Sąžiningai kalbant, tokia mano šeimos kilmė. Mano prosenelis buvo grynas rusas. [...] Žinoma, aš esu krikščyta stačiatikių bažnyčioje. (Nadežda Ivanovna, rusė, 72 metai)

Jaunesniosios kartos atstovai labiau tapatinasi ne su šalimi (Rusija), bet su rusų kultūra. Tie, ypač jaunesnės kartos informantai, kurie lankė ar lanko ikimokyklinę įstaigą arba vidurinę mokyklą rusų dėstomąja kalba jaučia didesnę ryšį su rusų kalba, kultūra, nei tie kurie lankė mokyklą lietuvių kalba.

Rusija yra man gimininga... Rusija yra Puškinas, Rusija yra kinas, Rusija yra kažkas... tai jokiū būdu ne Maskva, gal Peterburgas ar kažkas dar... kažkas tai susiję su kultūra... su kuo man tai asocijuojasi... O su geografine erdve, sunku man kalbėti. (Sergejus, rusas, 18 metų)

Jaunosios kartos rusų grupės respondentai taip pat teigia, kad Sovietų Sąjunga ir joje vyravusi Rusijos kultūra padarė jiems įtaką. Teigiama, kad Sovietų Sąjunga turėjo įtakos žmonėms, jų mentalitetui, kultūriniam papročiams (pavyzdžiui, Naujųjų metų šventės svarba, gegužės 9-osios šventimas, rusų populiariosios estrados klausymasis, sovietinių meninių, animacinių filmų žiūrėjimas).

Išvados

Visose trijose etninėse grupėse jaunosios kartos atstovams labiau nei vyresnei kartai būdingos teigiamos nuostatos dėl Lietuvos stojimo į ES. Jaunesnės kartos atstovai pabrėždavo atsivėrusiais galimybes daugiau keliauti, įgyti patirties, išaugusias galimybes studijuoti ir siekti profesinės karjeros. Įdomu pastebėti, kad lenkų ir baltarusių grupių informantai stipriai išreiškė kultūrinius tapatumo su Europa ir ES pagrindus – Lietuva, Lenkija, Baltarusija buvo apibūdinamos kaip istoriškai esančios europietiškos kultūros ir Europos regiono dalimi. Rusų grupės informantams tapatinimasis su Europa arba su Europos regionu asocijuojasi ne su Europos šalimis, jų mentalitetu, bendra kultūra, religija, bet su Europos Sąjungos institucijomis ir jų vykdoma politika.

Nors tapatinimasis su Europa ar ES yra išreikštas daugumos visų trijų grupių respondentų, tyrimas atskleidė, kad visose trijose tirtose grupėse visų kartų informantams tapatinimasis su vietove, miestu ar gyvenama šalimi yra svarbesnis nei tapatinimasis su Europa ar ES. Lenkų ir baltarusių, labiau nei rusų, grupėse atsiskleidė Vilniaus svarba tapatumo konstravime, pasitelkiamos istorinės interpretacijos šio tapatumo konstravime. Įdomu, kad baltarusių grupės informantai ypač akcentavo istorinio regiono – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės – svarbą jų tapatumui bei etniniam identitetui. Kai kuriais atvejais šis istorinis regionas – LDK informantų buvo labiau sureikšminamas nei ES.

Visų kartų tyrinėtų grupių informantams jų kilmės šalys yra svarbios. Vyresnės kartos lenkų grupės informantai palaiko kultūrinius ryšius su šia šalimi (žiūri lenkišką televiziją (TV Polonia), klausosi radijo lenkų kalba (Znad Willi), domisi, kas vyksta Lenkijoje. Jaunesni lenkų grupės informantai dažnai su Lenkija sieja tam tikrus ateities planus. Nors daugelis rusų grupės informantų nebeturi socialinių ryšių Rusijoje, bet vis tiek kultūrinio pagrindu konstruojamas ryšys su Rusija. Pastebima tendencija, kad vyresnės kartos rusų grupės informantai Rusiją tapatina su Sovietų Sąjunga, o ne su dabartine Rusijos Federacija. Baltarusių grupės informan-

tams konstruojant ryšį su Baltarusija, svarbūs čia išlikę asmeniniai socialiniai ryšiai. Dabartinė politinė sistema Baltarusijoje buvo svarbi tema, kai informantas (-ė) aptardavo savo santykį su dabartine Baltarusija.

Tad tyrimas leidžia teigti, kad tirtų etninių grupių skirtingoms kartoms tapatinimasis su etnine grupe, valstybe, kilmės šalimi, vietoje globalizacijos procesų metu nėra praradę savo reikšmės. Tiek tapatinimasis su Europa ar ES, tiek su Lietuva, tiek su istorine tėvyne ar vietoje koegzistuoja ir įgyja įvairias sąsajas informantų tapatumo konstravime, kurios priklauso nuo etninės priklausomybės, amžiaus, asmeninių patirčių (žr. Triandafyllidou, Spohn 2003).

Literatūra

- Barth, F. (1970). Introduction. In Barth F. (ed.), *Ethnic Groups and Boundaries: the Social organization of Culture Difference*. Bergen-Oslo: Universitets Forlaget. London: George Allen & Unwin, 9–38.
- Beresnevičiūtė, V. (2011). Main Findings of the ENRI-VIS Survey. In Heinrich, H.G., Chvorostov, A. (Eds.) *Contextual and Empirical Reports on Ethnic Minorities in Central and Eastern Europe. The Polish Minority in Lithuania*. EC. European Research Area, 23–38.
- Beresnevičiūtė, V. (2011a). Main Findings of the ENRI-VIS Survey. In Chvorostov, A., Heinrich, H. G. (Eds.) *Contextual and Empirical Reports on Ethnic Minorities in Central and Eastern Europe. The Russian Minority in Lithuania*, EC. European Research Area, 27–44.
- Beresnevičiūtė, V. (2011b) Main Findings of the ENRI-VIS Survey. In Heinrich, H. G., Chvorostov, A. (Eds.) *Contextual and Empirical Reports on Ethnic Minorities in Central and Eastern Europe. The Belarusian Minority in Lithuania*, EC. European Research Area, 24–60.
- Bumblauskas, A. (2000). Senasis Vilnius tautų istorinės sąmonės perspektyvose, *Lietuvos istorijos studijos*, Nr. 8, 20–39.
- Cerulo, A.Karen (1997). Identity Construction: New Issues, New Directions, *Annual Review of Sociology*, Vol. 23, 385–409.
- Čepaitienė, R. (2008). Daugiakultūrinių miestų paveldas: interpretacijos problemos ir galimybės, *Lietuvos istorijos studijos*, Nr. 21, 86–101.
- Čepaitienė, A. (2011). Atgaivinant etninį tapatumą: individas, simbolis, vieta. *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 1(10), 167–197.
- Čiubrinskas, V. (2008). Tautinis identitetas yrančių ryšių pasaulyje: lietuviškumo trajektorijos, Čiubrinskas, V., Kuznecovienė, J. (Sud.), *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 7–10.
- Čiubrinskas, V. (2011a). Transnacionalinė migracija ir išjudintas identitetas, Čiubrinskas, V. (Sud.), *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 5–12.
- Čiubrinskas, V. (2011b). Identitetas ir identiteto politika: antropologinės

- dimensijos tiriant nacionalinį ir transnacionalinį saistymąsi, Čiubrinskas, V. (Sud.), *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 13–28.
- Daukšas, D. (2011). Būti lietuviu čia ir ten: migrantų iš Lietuvos Norvegijoje atvejis, Čiubrinskas, V. (Sud.), *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 119–140.
- Daukšas, D. (2008). Pase įrašytoji tapatybė: Lietuvos lenkų etninio/nacionalinio tapatumo trajektorijos. *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 8(17), 57–72.
- Eriksen, T. H. (1993). *Ethnicity & Nationalism: Anthropological Perspectives*. Pluto Press.
- Frėjutė-Rakauskienė, M. (2011). Rusai Lietuvoje ir Latvijoje: europinio, regioninio ir lokalaus identitetų sąveika. *Etniškumo studijos / Ethnicity studies 2011/1-2*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, Eugrimas, 80–110.
- Kasatkina, N.; Leončikas, T. (2003). *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga*. Vilnius: Eugrimas.
- Kasatkina N., Marcinkevičius A. (2009). *Rusai Lietuvos Respublikos visuomenėje 1918–1940 m.: istorinės retrospektyvos konstravimas*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, Eugrimas.
- Kripienė, I. (2011). Etninių institucijų vaidmuo socialiniame imigrantų gyvenime: lietuviai Niujorke, Čiubrinskas, V. (Sud.), *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 105–118.
- Kuznecovienė, J. (2011). Išteritorinto identiteto alternatyvos: lietuvių imigrantai Airijoje, Anglijoje, Ispanijoje ir Norvegijoje, Čiubrinskas, V. (Sud.), *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 89–104.
- Laitin David D. (1998). *Identity in Formation. The Russian-Speaking Population in the Near Abroad*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Lietuvos statistikos departamentas (2011). Lietuvos gyventojai 2011 metais. 2011 m. gyventojų surašymo rezultatai. Lithuanian 2011 Population Census in Brief. Prieiga internete: http://www.stat.gov.lt/uploads/Lietuvos_gyventojai_2011.pdf?PHPSESSID=1dea463d7d3045cd701e07ef01fbb235 (žiūrėta 2012 10 22).
- Lindholm, H. (1993) Introduction: A Conceptual Discussion. In Lindholm, H. (Ed.), *Ethnicity and Nationalism: Formation of Identity and Dynamics of Conflict in the 1990s*. Nordnes, 89–104.
- Roszkowski, W. (1995). Nationalism in East Central Europe: Old Wine in New Bottles?, In Latawski P. (Ed.), *Contemporary Nationalism in East Central Europe*. New York: St.Martin's Press, 13–24.
- Spohn W., Triandafyllidou A. (Ed.) (2003). *Europeanisation, National Identities and Migration: Changes in Boundary Constructions between Western and Eastern Europe*. London and New York: Routledge.
- Šliavaitė K. (2011). Etninio identiteto paieškos: Vilniaus baltarusių atvejis, *Etniškumo studijos / Ethnicity Studies 2011/1-2*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, Eugrimas, 111–135.
- Šutinienė I. (2008). Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paveldo reikšmės populiariosiose tautinio naratyvo interpretacijose, *Lietuvos istorijos studijos*, Nr. 21, 102–120.

- Šutinienė, I. (2011). Lietuvių migrantų tautinio identiteto transformacijos: tarp aktualizavimo ir asimiliacijos, Čiubrinskas, V. (Sud.), *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 163–184.
- Šutinienė, I., Žilinskaitė, V. (2011). Main findings of biographical interviews (ENRI-BIO). In Chorostov, A.; Heinrich, H.G. (Eds.) *Contextual and Empirical Reports on Ethnic Minorities in Central and Eastern Europe. The Polish Minority in Lithuania*, EC. European Research Area, 69–83.
- Taljūnaitė, M. (2011) Tautinės tapatybės politikos sampratos konstravimas, Čiubrinskas, V. (Sud.), *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 41–58.
- Taljūnaitė, M., Labanauskas, L. (2009). *Lietuviai svetur: tautinio tapatumo išsaugojimas*, Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
- Triandafyllidou A., Spohn W. (2003) Introduction. In Spohn, W., Triandafyllidou, A. (Eds.), *Europeanisation, National Identities and Migration: Changes in Boundary Constructions between Western and Eastern Europe*. London and New York: Routledge, 1–18.
- Verdery, K. (1996) *What Was Socialism, and What Comes Next?* Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Žibas, Karolis (Sud.) (2009). Migrantų integracija: trečiųjų šalių piliečiai Lietuvoje. *Etniškumo studijos / Ethnicity studies 2009/2*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, Eugrimas.

Russians, Poles and Belarusians in Lithuania: Interplay of Local, Regional and European Identities

Monika Frėjutė-Rakauskienė, Kristina Šliavaite

INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES, LITHUANIAN SOCIAL RESEARCH CENTRE, VILNIUS

SUMMARY: The paper is based on qualitative data collected in Lithuania in the framework of the international research project ENRI-East (European, National and Regional Identities: Nations Between the States Along the New Eastern Borders of the European Union) in 2008-2011. Qualitative in-depth biographical interviews were conducted with the representatives of different generations of Russian, Belarusian and Polish groups in Lithuania. The authors discuss such questions as: how do the informants perceive Europe and the EU? Do they identify with Europe or with some other regions? What are their connections with their historical homeland and current country of residence? A comparative analysis of these issues between three ethnic groups and three generations is presented. The authors argue that the identities built with Europe and the EU, the historical homeland and country of residence, or locality coexist and overlap, and that aspects of ethnicity and generation shape their configurations.

KEY WORDS: ETHNICITY, IDENTITY, EUROPE, EU, LOCAL AND REGIONAL IDENTITY.